

(info: <http://genianet.com>)

tel.: 06/702518298)

Kiss Magdolna

Tanuljunk latinul!

De kinek használ?

„Ignoti nulla cupido”¹ – Nem vágyunk arra, amit nem ismerünk.” – írta Ovidius az Augustus–kori latin költő. Ez a mondás többek között igaz az egykor oly divatos, ám mára már kissé elfelejtett latin nyelvre is. Hiszen nemcsak kevesek ismerik, hanem még akik ismeretségben vannak vele, azok sem vágnak rá. Úgy gondolják latinul tanulni kárba vesztett idő, „elvarázsolt” egyéneknek való luxus. Elég, ha az orvos, gyógyszerész, jogász, történész, régész, a tudósok tudnak latinul. Hiszen ezen a nyelven már beszélni sem, írni sem lehet, csupán olvasni – múlt kódébe vesző gondolatokat. Hogy igazuk van-e, vagy sem, azt bárki könnyen eldöntheti, ha az alábbiakat végigolvassa.

1. Az ókori latinság (*Kiss Magdolna*)

Ismerkedjünk meg először a latin nyelv történetével, hogy egyáltalán vágyakozni tudjunk. Az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozó latin, eredetileg egy törzs, a közép-itáliai latinok anyanyelve volt. A Tiberis alsó folyásánál és az attól délre elterülő síkságon, a tengertől az Albai és a Sabin-hegyekig éltek. Ismertebb városaik pl.: Alba Longa, Praeneste, Róma, Tarracina, Tibur, Nomentum, Gabii, Lavinium, Tusculum stb. voltak. A Római Birodalom kialakulásakor a latin elterjedt a meghódított vidékek, a provinciák egészén, azaz igen gyorsan „világ”nyelvvé vált. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy a művelt világ nyelve az ókor folyamán elsősorban a görög volt, vele szemben a latin csak a második helyre szorult. Mégis jelentős szerepet játszott a diplomáciai érintkezésben, és az irodalmi, művészeti, tudományos munkák tekintélyes mennyiségét ezen a nyelven alkották. Hozzá hasonló karriert jelen korunkban az angol futott be.

Nem kizárólag a felső, nemcsak a nagy műveltségű réteg tudott latinul, hanem a tartományok bennszülött, közrendű lakossága is. Erre számtalan példát láthatunk. Most azonban meg kell elégednünk néhányval. Pannonia egyik városában, Aquincumban, a mai Óbuda helyén működött egy találékony versfaragó, aki nem túlzottan ragyogó tehetségét ügyesen kamatoztatta. Sírverseket gyártott „futószalagon”, és nyilván jó pénzért adta el megrendelőinek. Egyik versét úgy írta, hogy a sorok kezdőbetűi – felülről lefelé olvasva – saját nevét adják meg. Lupusnak (Farkas–Wolf) hívták. Minthogy e műveket kőbe vésték, nevének és latin tudásának „örökre” emléket állított.²

Egy érdekes falazótégla került elő Keszthely-Fenekpusztáról. Ebbe még az égetés előtti puha állapotában, a téglavető – nyilván unaloműzésből – egy futó állatalakot rajzolt, s az állat fölé Vergilius Aeneisének kezdősorából egy részt írt, kétszer megismételve – latinul.

Arma virumque

Arma viru...

Azaz: Fegyvert és vitézt...

Pannoniából a mai Keszölc–Tatárszállásról ismert olyan római téglá, ahol ugyancsak az Aeneisből vett hosszabb idézet eredetiben olvasható.³ A katonai téglavetőkhöz a táborok legénysége, a magán, vagy császári téglaműhelyekben egyszerű munkások dolgoztak. Ezek a többségében helybéli lakosok (katonák esetében természetesen az itáliai eredetet sem lehet teljesen kizárni), egyrészt beszélték az akkor divatos nyelvet, másrészt rendelkeztek irodalmi műveltséggel. Olvasták, és feltehetően kedvelték Vergilius "nemzeti eposzát".

Vajon ma kik és hányan tudnák Magyarországon csak a magyar himnusz első versszakát fejből idézni? Shakespeare angol sorairól ne is beszéljünk.

Mindezzel azt a tényt sem akarjuk eltagadni, hogy sokan hibásan beszélték a kérdéses nyelvet, és bizonyára szép számmal akadtak olyanok is a provinciákban, akik egyáltalán nem értették, sőt sem írni sem olvasni nem tudtak még az anyanyelvükön sem.

Mi volt az ókori latinság e népszerűségének a titka? Ez a Római Birodalom egyik sajátos vonásában rejlett. A rómaiakban ugyanis mindig megvolt a hajlandóság, hogy az idegeneket befogadják maguk közé. A helyi vezető réteg számára pedig – amennyiben betartották a birodalom által diktált "játékszabályokat" – megnyílt a felemelkedés útja. Sőt szerencsés esetben hihetetlen katonai, vagy hivatali karriert futhattak be a legalsóbb rétegek egyes tehetséges tagjai is. Így lett például egy dalmatai felszabadított rabszolgából; vagy egy

moesiai istálló-cselédlány törvénytelen szülöttéből – császár. Az előbbi Diocletianus, 284–305 között, míg az utóbbi Nagy Constantinus 306–337 között uralkodott. A példákat még bőven sorolhatnánk.

Sokat nyomott a latban a görög–latin kultúra tekintélye is, mely civilizációs vívmányok sorát hozta létre (csatornázás, fürdők, úthálózat, vízvezeték stb). Mindez hasznossá, s egyben vonzóvá tette a római elithez való tartozást, ami többek között a görög–latin nyelvismeretben nyilvánult meg.

2. A magyarországi latinság 1844-ig (*Bartók István*)

Ha Magyarországot nem politikai alakulatként, hanem földrajzi egységként értelmezzük, területünkön a latin nyelvű kultúra hagyományai mintegy kétezer évesek. Krisztus születése előtt Augustus császár megkezdte, Tiberius folytatta a Dunántúl területének meghódítását. Pannonia provincia az V. század harmincas éveig a Római Birodalom része volt. A történelmi Magyarország keleti része a II–III. században Dacia néven ugyancsak római provincia volt. A római kor feliratos emlékeivel kezdődik a terület latinságának története. Magyarországon a latin nyelv használata az önálló Magyar Királyság létrejöttétől számítva is évezredesnél hosszabb hagyományokra tekint vissza. Államalapító királyunk, Szent István jóvoltából a bencés reformmozgalom képviselői már az első ezredforduló előtt megtelepedtek hazánkban, magukkal hozva a nyugat-európai kereszténység egyetemes nyelvét. A középkori eredetű latinitás mindig is meghatározó része volt a magyar művelődéstörténetnek. Anyanyelvű irodalmunk kibontakozása elképzelhetetlen a „latinság iskolája” nélkül.

A reformáció korának a nemzeti nyelvek fejlődését elősegítő mozgalmi jelentős részben a humanizmus nyelv- és irodalomszemléletéből táplálkoztak, amit számunkra éppen a latin nyelv közvetített. A nemzetközi érintkezéseknek ez a közös nyelve sokáig maradt eleven; szellemi életünk igen fontos alkotásai még a XIX. században is latinul születtek meg. Hiszen Európában a legtovább, 1844-ig hazánkban volt a hivatalos nyelv a latin. Kontinensünk utolsó latin nyelvű újsága, az *Ephemerides Posonienses* 1838-ig biztosította a kapcsolatot az európai szellemi élettel.

Nemcsak a humaniorák, hanem a műszaki és a természettudományok területén is a latin nyelv révén kapcsolódhattunk be a nemzetközi szakmai közéletbe. Számos világváros tudós

társaságainak ugyancsak a latin nyelv alkalmazása révén lehettek honfitársaink is megbecsült tagjai.

Mivel a nemzeti kultúra alkotásai hosszú évszázadokon keresztül jelentős részben latin nyelven születtek, a magyarországi latinság bőven kínál tanulmányoznivalót az érdeklődők számára. Nemcsak a szorosabb értelemben vett irodalom, hanem a művelődéstörténet legkülönbözőbb területein is könnyen találhatunk olyan forrásanyagot, ami egy-egy kurzus keretein belül alkalmas a feldolgozásra.

3. Modern Latinság (*Kiss Magdolna*)

Eddig a latin nyelv múltját vázoltuk. Most arra keressük a választ, hogy milyen szerepet tölt be a görög–latin kultúra a mai, a „globalizált fogyasztói“ társadalomban?

A római katolikus egyház, így a Vatikán hivatalos nyelve végig a latin maradt, annak ellenére, hogy 1962–65 óta a szertartásokon a nemzeti nyelveket használják. Több latin nyelvű folyóirat jelenik meg manapság, azzal a céllal, hogy a holt nyelvet újra élővé tegyék: ilyenek a *Vita Latina*, *Vox Latina*, a *Latinitas*. Sőt a kedvelt internetes lexikonnak a wikipédiának is van már egy latin nyelvű változata, a *vikipedia* (<http://la.wikipedia.org/wiki/>).

Rendszeresen tartanak nemzetközi kongresszusokat, ahol a latin nyelvtan leegyszerűsítéséről, egységes kiejtésről, új szavak alkotásáról születnek megegyezések. Az a törekvés fogalmazódik meg, hogy a latin alkalmazható legyen a modern élet minden területére. Az intézmények elnevezésénél és a reklám világában kezd ismét divatba jönni a latin szavak használata. Új világnyelv születőben az angol helyett?

Talán ettől még messze vagyunk, de léteznek – és nem is kevesen – olyan „megszállott” emberek: írók, költők, tudósok, akik hajlandók gondolataikat latinul leírni. Mi indítja erre őket? Egyfajta választ Faludy György, a nemrég elhunyt költő adott a kérdésre.

„Eric érthetően belefáradt az emberek hitetlenkedésébe, kik különcknek tartják, amiért gondolatai és érzései közlésére holt nyelvet használ. Egyszer, kérésemre, összefoglalta számomra a Latin Nyelv Használatára Vezérlő Öt Jó Okot. Ezek:

Először: Nem kell töprengened, hogy olvasóid írásaid megértéséhez elég intelligensek-e. Azok.

Másodszor: Olvasóid nem csekély fáradságot vettek maguknak, hogy egy holt nyelvet elsajátítsanak. Feltehetően saját fejükkel gondolkodnak, nem a csordáéval és a kevés

megjelenő latin mű mindegyikét elolvassák. Mint a reneszánsz humanistái.

Harmadszor: A latin nyelv legalább 1600 esztendővel öregebb, mint az angol, és remélhető, hogy túléli.

Negyedszer: Latin verset írni olyasmi, mintha az ember gemmába rajzol domborművet mélyített véséssel. Ha a költemény sikeres, elegáns és maradandó. A holt nyelv nem változik és avul el.

Ötödször: Latinul írni intellektuális ellenállást jelent az általános rothadással szemben. Az ember nem-et mond a modern élet minden szemét és triviális megnyilvánulásának, ahogy a haszidok tették egykor...

...Egyik régi barátom, Lénárd Sándor könyve vagy harminc évvel ezelőtt a bestseller listára került. Lénárd latinra fordította Milne: Winnie the Pooh (Micimackó) című könyvét és ezzel ért el világsikert. A második világháború idején, magyarázta Lénárd, a Gestapo elől rejtőzködött Rómában. Akkor jött rá, hogy nem az emberiség legműveltebb századában él és éppen ezért a nagy könyvtár olvasóterme az a hely, ahol a fasiszta hatóság a legkevésbé keresi az előle menekülőket. Szerény kenyerét azzal kereste, hogy olasz szomszédai magas vérnyomását és egyéb bajait kezelte olcsón, a praktizálás engedélye nélkül. Utána eltűnt napestiglen valamelyik kolostori könyvtárban, ahol latinul olvasott.⁴

Összegezve az eddigieket, egyértelmű, hogy a „hasznosság” – elsősorban anyagi haszon feszegetése és a „kárba vesztett idő” fogalma a latin nyelv tanulásával kapcsolatban, nem helytállóak. Végül ide kívánczok egy humoros, antik történet. Mi haszna van, ha a madarak tanulnak meg latinul?

„Az actumi győzelem után büszkén tért haza Octavianus. Üdvözlői között feltűnt neki egy ember, aki egy hollót tartott, melyet erre a szövegre tanított be: 'Üdvözlég, Caesar, győztes hadvezér!' Caesar elcsodálkozott, és az udvarias madarat 20000 sestercius-ért megvette.

A mester társa, aki nem részesedett ebből a bőkezűségből, elárulta Caesarnak, hogy van az illetőnek egy másik hollója is, s arra kérte, parancsolja meg neki, hogy azt is hozza ide. Az elhozott madár ezeket a betanult szavakat ejtette ki: 'Üdvözlég Antonius, győztes hadvezér!' Caesart nem dűlta föl az eset, csak azt követelte, hogy az ember ossza meg jutalmát társával.

Miután egy papagáj is hasonlóan üdvözölte, a császár azt is megvetette. Majd ezt a tehetséget egy harkálnál csodálva, azt is megvásárolta.

A példa egy szegény vargát arra ösztönzött, hogy egy hollót tanítson be hasonló üdvözlésre.

A kiadás teljesen tönkretette, és amikor a holló nem válaszolt, gyakran mondta ezt neki:

'Kárba veszett az időm és a pénzem'.

Végre-valahára a holló elkezdte ismételni az előmondott köszöntést. Miután Augustus arra haladtában ezt meghallotta, így szólt: 'Ilyen tisztelgőből van már elég otthon'. A hollónak azonban jól vágott az esze, hogy még azt is hozzáfűzze, amit siránkozó urától szokott hallani: 'Kárba veszett az időm és a pénzem'. Erre Caesar elnevette magát, és megparancsolta, hogy a madarat vegyék meg, még hozzá magasabb áron, mint az eddigieket."⁵

Jegyzetek

1. Ovidius: *Ars amatoria* III. 397.
2. Lupusról: Tóth István: *A rómaiak Magyarországon* Bp. 1979. 71–73., Fitz Jenő: *Pannonok évszázada. (Pannonia 193–284)* Bp. 1982. 43.
3. Falazótéglák az Aeneis-ből vett részletekkel: *Instrumenta Inscripta Latina, Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften*. Konzept: Manfred Hainzmann, Zsolt Visy (Kiállítási katalógus), Pécs, 1991.168. Nr. 296., 169. Nr. 297.
4. Faludy György és Eric Johnson: *Jegyzetek az Esőerdőből*. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 1991; 70 - 72. o. Az első kiadás angol nyelven *Notes from the Rainforest* címen jelent meg (Hounslow Press, Willowdale, Ontario Canada 1988).
5. Macrobius: *Saturnalia* II. 4,29–30., ford. Kiss Magdolna